

11. Дизайн-освіта: Профільне навчання старшокласників: Програми, календарні плани і не тільки ... / упоряд.: В. Вдовченко та ін. – К. : Вид. дім “Шкіл. світ”; Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.

In the article theoretical-methodical approaches are grounded to development of the specializations “Artistically-project creation”, “Decoratively-applied art”, “Bases of design” at type level of preparation of students 10-11 classes in the system of continuous artistically-project education. Systemoobrazuyuschy aspects for the synthesis of maintenance of educational industries are certain “Art” and “Technologies” of continuous artistically-project education in OUZ and INSTITUTE of higher. Theoretical positions of modern methodology of continuous artistically-project education at type level from positions of fundamental research in Institute of pedagogics of the National academy of pedagogical sciences of Ukraine are exposed.

Key words: *fundamental researches; continuous artistically-project education in OUZ and INSTITUTE of higher; propedevtyka, doprofyl'nyy and type levels of preparation; specializations: “Artistically-project creation”, “decoratively-applied art”, “Bases of design”; national schools of artistically-project formation of Ukraine is Kiev, Lvov, Kharkov; artistically-industrial schools of Ukraine; artistically-industrial education.*

УДК 37.0:159.922.1

ББК 74.04(4Укр)43

Наталія Кирста, Тетяна Демків

ГЕНДЕРНА ОСВІТА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті окреслено теоретичні основи гендерної освіти сучасної молоді. Розглянуто поняття “гендер”, “гендерний вимір в освіті”, “стать” в контексті історико-соціальних та психолого-педагогічних досліджень. Виділено та охарактеризовано компоненти гендеру як соціального феномену.

Ключові слова: *гендер, гендерна освіта, гендерна ідентифікація, стать, гендерні компоненти.*

Постановка проблеми. Питання гендерної компетенції сучасної людини є одним із вагомих чинників сучасного розвитку суспільства. Воно охоплює усі сфери життєдіяльності людини, а його недооцінка приводить до значних проблем у взаєморозумінні між чоловіками та жінками, що проявляється у руйнації сталості суспільних відносин та розмитості і неоднозначності існуючих цінностей та ідеалів.

Сьогодні гостро постала проблема формування особистості як цілісності, її гармонійний та багатогранний розвиток. І, звичайно, таке її формування неможливе без урахування статі індивіда. Приналежність до певної статі уже несе в собі певні обмеження, а статево-рольові упередження, нав'язані у дитячі роки, визначають особистісні диспозиції у подальшому житті. Орієнтація на статево типізовані моделі поведінки суттєво звужує простір особистісного розвитку, обмежує сфери індивідуальної самореалізації зростаючих поколінь. Тому питання формування гендерного “я” дитини є складним процесом і передбачає не тільки усвідомлення своєї статевої приналежності, але і набуття нею певних соціальних ролей, поведінки та ціннісних орієнтацій.

На жаль у сучасній системі освіти основну увагу зосереджено саме на набутті дитиною своєї статевої ідентичності, як майбутнього представника чоловічого та жіночого родів. Питання соціокультурної компоненти гендерного виховання в освітньому процесі не розглядається.

За таких умов сучасний стан розвитку людства зумовлює необхідність переосмислення традиційних гендерних схем та ролей і їх сприйняття в наявному суспільстві з метою пошуку оптимального шляху подолання гендерно детермінованих суспільних деформацій, що є актуальним для сьогодення [4, с. 30]. Проблеми зміни гендерних ролей та цінностей, самореалізації особистості набули нового бачення. Чоловіки і жінки прагнуть змінити стереотипне ставлення до себе, яке обмежує їхні можливості, не дає проявити свій творчий потенціал і уникнути психологічної травматизації через те, що їх власний стиль статевої поведінки не співпадає з вимогами оточення.

Аналіз досліджень з даної проблеми. Проблему статевих відмінностей почали вивчати наприкінці XIX – на початку XX століття. Піонерами у вивченні проблеми були Б. Астаф'єв, Г.Гейманс, З. Фрейд.

Однак інтенсивне вивчення статевих відмінностей почалося тільки в середині XX ст., де основна проблематика відображалася у вивченні ролі жінок у різних соціумах. Так, у російській науковій думці, провідними дослідниками були В. Абраменкова, Б. Анан'єв, В.Каган, І. Кон, Т. Репина, І.Лунін.

Гендерні особливості багатьох суспільних проблем розглядали і зарубіжні автори – представники різних течій феміністичних та чоловічих досліджень: А. Дворкін, А. Девіс, Е. Кеслер-Херіс, Р.Колінз, Т. де Лауретіс, М. Меснер, Р. Печеськ, Г. Рубін, Дж. Хубер, Н. Чодороу та ін.

Розвиток гендерних досліджень на території України має свої особливості. Оскільки Україна до 90-х років XX століття входила до складу СРСР, то частина українських дослідників, працюючи у цій сфері, відносилися до загально визнаних вчених радянського союзу. Проте, вже у 90-ті роки активно працювали В. Боднарівська, Т. Василевська, В. Зеленко, І. Голубева, І. Доцяк, О. Колісник, К. Левченко, М. Орлик, А. Пашко, М.Перін, О. Скар, М. Скорик, Н. Чухим, Л. Устименко, Я. Шкурко, В. Шилов, С. Яшник.

Гендерна проблематика знайшла своє відображення у дослідженнях Ш.Берна, С. Бем, О.В. Бойко, Є.П.Ільїна, Д. Бразерса та інших.

Дослідженням соціально-психологічних та соціально-політичних проблем статі на сучасному етапі займаються І. Жеребкіна, С. Жеребкін, О.Забужко, Н. Зборовська, Н. Лавриненко, Л. Малес, С. Павличко, М. Рубчак, І. Тарасенко, Н.Чухим, Н. Хамітов та ін.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури виділити та охарактеризувати компоненти гендеру як соціального феномену.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення ступеня взаємодії педагогіки та гендеру як складових соціальних і наукових категорій скористаємося поняттям “гендерний вимір в освіті”, під яким розуміємо оцінку наслідків і результатів впливу виховних зусиль педагогів на становище і розвиток хлопчиків та дівчаток, усвідомлення ними своєї ідентичності, вибору ідеалів і життєвих цілей, статусу дітей у дитячому колективі, залежно від біологічної статі [5, с. 8].

Для чіткішого обґрунтування диференціації в характерах чоловіків і жінок, що обумовлена як біологічними, так і соціальними факторами, розглянемо терміни “стать” і “гендер”. Однак не можна не відмітити, що часто ці терміни ототожнюються, а це приводить до труднощів у розумінні зазначеної проблематики. Адже змішування статевих і гендерних характеристик приводить до того, що до характеристик мужності і жіночності одночасно відносять і психофізіологічні, і соціокультурні аспекти психологічних відмінностей, тоді як в ситуаціях реальної

взаємодії між собою люди рідко пов'язують біологічні відмінності свого організму з гендерними характеристиками. На змішуванні статевих та гендерних характеристик часто будується критика гендерного підходу до поведінки людей. І стать, і гендер є системами умовних позначень, які формують певний порядок відношень між людьми, їх відношення до різноманітних проявів сексуальності, а також визначають форми представлення себе іншим людям в різноманітних практиках соціальної взаємодії [1, с. 7].

В сучасній науковій літературі поняття “стать” традиційно використовується для позначення тих анатомо-фізіологічних особливостей людей, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки та жінки. Стать (тобто біологічні особливості) людини розглядається як фундамент і першопричина психологічних та соціальних відмінностей між чоловіками і жінками [1, с. 8].

Крім біологічних відмінностей, між людьми існує розподіл соціальних ролей, форм діяльності, а також відмінності у поведінці та емоційних характеристиках. Антропологи, історики, етнографи підкреслюють відносність уявлень про “типово чоловіче” або “типово жіноче”. Те, що в певному суспільстві вважається чоловічим заняттям (поведінкою, рисою характеру), в іншому може вважатися як жіноче. Різноманітність соціальних характеристик жінок і чоловіків, що існують у світі, та принципова тотожність їх біологічних характеристик свідчить, що біологічна стать не визначає її соціальних ролей, що існують в різних суспільствах [1, с. 8–9].

Так, виникла потреба застосувати термін, який міг би характеризувати людину відносно її статі не тільки через біологічний чинник, а і враховував вплив суспільства, культури, в якій соціалізується індивід.

На сьогодні поняття “гендер” не має однозначного визначення і трактується по-різному багатьма концепціями феміністичної теорії, соціології гендеру, гендерної психології, постфемінізму і т.д.

Перше визначення гендеру виникло у зв'язку з феміністичним аналізом “сучасного суспільства” – критикою дискримінаційного положення жінки. В статті антрополога Гейл Рубін “Обмін жінками: нотатки з приводу політичної економії статі”, “гендер визначається як комплекс угод”, що регулюють біологічну стать як предмет суспільної діяльності. У 80-ті роки це визначення стає основою для різноманітних концепцій.

За іншими даними, уперше термін “гендер” був введений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером у праці “Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності” (1968). “Гендер” розглядався як поняття, що виражає психологічні, соціальні, культурні особливості, не обумовлені біологічною статтю [1, с. 10].

Наводимо і визначення з підручника американського соціолога Е.Гідденса, оскільки на нього часто опираються вітчизняні дослідники. “Якщо стать має відношення до фізичних, тілесних відмінностей між жінкою та чоловіком, то поняття “гендер” зачіпає їх психологічні, соціальні і культурні особливості. Розмежування статі та гендеру є фундаментальним, так як багато відмінностей між жінкою та чоловіком обумовлюються причинами, що не є біологічними за своєю природою. Якщо стать індивіда біологічно детермінована, то рід (гендер) є культурно і соціально заданим. Таким чином існують дві статі (чоловіча та жіноча) та два роди (мужність та жіночність)” [3, с. 153].

Гендер в психології – соціально-біологічна характеристика, з допомогою якої люди дають визначення поняттям “чоловік” і “жінка”.

У підручнику “Гендерний розвиток в суспільстві” подано розуміння гендеру, як сукупності соціальних і культурних норм, які суспільство примушує виконувати людей залежно від їх біологічної належності [1, с. 9].

Т. Мельник у посібнику “Основи гендерної теорії” обґрунтовує наступне визначення:

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається політичним, економічним, культурним контекстами буття і фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [6, с. 11].

Отже, не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків.

У відповідності до соціальних норм суспільство через гендер конструює гендерні норми, які через свідомість людей з допомогою виховання (в особі батьків і родичів), системи освіти (в особі педагогів освітніх закладів), культури в цілому (через книги і засоби масової інформації) формують у них певні правила поведінки і створюють уявлення про те, хто є “справжній чоловік” і якою повинна бути “справжня жінка”. Втілюючи у своїх діях очікування, пов’язані із гендерним статусом, індивіди на мікрорівні підтримують (конструюють) гендерні відмінності й одночасно побудовані на їх основі системи панування та володарювання [1, с. 10].

Гендер конструюється суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, що визначає їх положення і роль в суспільстві та його інститутах (сім’ї, політичній структурі, економіці, культурі і освіті тощо).

Гендер як система знань вивчає гендерну систему суспільства як сукупність взаємопов’язаних інститутів та організацій, за допомогою яких соціально, ідеологічно й організаційно будуються відносини жінки й чоловіка, формується ставлення суспільства до проблеми статі, забезпечується реальна соціо-статєва рівність або нерівність, здійснюється завоювання і реальне утвердження гарантій, прав, свобод, обов’язків та відповідальності жінок і чоловіків, забезпечення реальних можливостей їх самореалізації відповідно до досягнутого рівня гендерної культури [6, с. 20].

Гендер як соціальний феномен поєднує низку компонентів, які розмежовуємо на дві групи: а) як соціального інституту і б) як індивідуального статусу. Перша підгрупа містить:

- гендерні статуси, що соціально нав’язані суспільним оточенням як соціостатєві ролі, норми та експектації;
- гендерний розподіл праці, а саме розмежування суспільної та домашньої праці між членами суспільства, які є носіями різних гендерних статусів;
- гендерно визначене родинне підпорядкування як набір прав та можливостей для кожного гендерного статусу в сімейній (родинній) ієрархії;
- гендерні біологічні (статєві) сценарії поведінки, а саме нормативні взірці сексуального бажання і статєвої дії, що закріплена за конкретним гендерним статусом;
- гендерні якості особистості, передусім комбінаційне поєднання характерних рис, які визначають певний набір почуттів та поведінки членів різних гендерних статусів;

- гендерну ідеологію, яка впроваджує існування гендерних статусів, їх різну оцінку в суспільстві;
- гендерний імідж (образ дії та поведінки), що передбачає культурну репрезентацію перед гендером, його тілесності у символічній формі у творах мистецтва, які репродукують та легітимізують гендерні статуси.

Гендер стосовно індивіда певної статі як самостійної одиниці обіймає:

- біологічну стать, яка визначається з моменту народження й заснована на наявності певних геніталій;
- гендерну ідентичність – особисте осмислення й прийняття своє приналежності до певної статі;
- гендерний шлюбний та репродуктивний статус, що відображає виконання або відмову від шлюбу, дітонародження, батьківських ролей;
- гендерні сексуальні орієнтації, тобто соціально й індивідуально прийняті взірці сексуальних почуттів, бажань, їх практичне втілення та ідентифікація з ними;
- гендерну особистість, для якої характерні інтерналізовані моделі соціально прийнятих почуттів, емоцій, переживань, котрі зміцнюють сімейні структури, материнство й батьківство;
- процес щодо виробництва гендера як такої соціальної практики у вивченні статевої поведінки, коли переважають гендерно забарвлені взаємостосунки у просторі певного соціально бажаного статусу;
- гендерну презентацію, а саме показу, демонстрації себе як особистості з певними гендерними якостями через засоби одягу, косметики, прикрас й інших інформаційно значущих (тілесних) маркерів [1, с. 40].

Висновки. Окреслена сукупність компонентів гендера та умов його соціалізації дає підстави розглядати особистість як носія гендерних норм, що привласнені нею у суспільному житті. Саме дієвість соціальних норм і культурних традицій формують свідомість людини, її погляди, поведінку, стиль та зміст життєдіяльності.

Отже, виникнення гендеру як соціального конструктиву суспільства, є необхідним і природним наслідком розвитку людської культури та цивілізації.

1. Гендерний розвиток у суспільстві: (конспекти лекцій). 2-е вид. – К. : ПЦ “Фоліант”, 2005. – 351 с.
2. Гидденс Э. [Електронний ресурс] – Режим доступу: mer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/06/php.
3. Гендерні стандарти в освіті: збірка рекомендацій. – Частина 1. – К., 2010. – 328 с.
4. Демків Т. Специфіка формування гендерних парадигм: історико-філософський аспект / Тетяна Демків // Гендерна проблематика та антропологічні горизонти: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Острог, 2011. – С. 29–36.
5. Кравець В. Гендерна педагогіка: навч. посіб. / В. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
6. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
7. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. – СПб. : Питер, 2003. – 479 с.

The theoretical bases of gender education of modern youth are outlined in the article. A concept “gender”, “gender measuring in education”, “sex” in a context of historically-social and psychologically pedagogical researches are considered. The components of gender as a social phenomenon are distinguished and described.

Key words: *gender, gender education, gender authentication, sex, gender components.*